

Makale Geliş Tarihi | Received: 31.10.2023
Makale Kabul Tarihi | Accepted: 13.04.2024

E-ISSN: 2148-9327
http://dergipark.org.tr/kilikya
Araştırma Makalesi | Research Article

KÂHİNDEN FİLOZOFA: HERAKLEİTOS'UN LOGOS DÜŞÜNÇESİ MERKEZİNDE DK1 NUMARALI FRAGMANIN İNCELENMESİ

İbrahim KÖRPE*

Öz: Bu çalışmada Herakleitos'un DK1 numaralı fragmanı ve filozofun felsefesinin temel kavramı olan logos terimi üzerinde inceleme yapılmıştır. Çalışmada ayrıca Herakleitos'un fragmanda kullandığı sözcükler, kurduğu cümleler ve kullandığı üsluptan hareketle filozof olmasının yanı sıra aynı zamanda bir kâhin ya da peygamber olarak da nitelendirilebileceği iddia edilmiştir. Buna göre bu çalışma şu hususların ele alınmasından oluşmaktadır: DK1 numaralı fragmanın üç başlık altında incelenmesi suretiyle Herakleitos düşüncesinin merkezini oluşturan logos terimini anlamak amaçlanmıştır. Logos terimini anlama noktasında sözcüğün sözlükteki anlamları üzerinde durularak ilgili fragmanda sözcüğe yüklenen anlamlar tespit edilmiştir. Böylelikle Dk1 numaralı fragmanda Herakleitos'un logos sözcüğüne yüklediği temel anlamların, akıl, söz, rasyonel prensip, yönetici ilke türünden anlamlar olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada ayrıca filozofun fragmanda kullandığı üslubun filozof olmasının yanı sıra kâhinlere veya peygamberlere özgü olduğu iddiasında bulunulmuştur. Bu iddia ise fragmanı oluşturan cümlelerin ve sözcüklerin dile getirilişindeki üslup ve jargondan hareketle ve rütbeli Herakleitos yorumcularının ifadeleri ile gerekçelendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Herakleitos, logos, fragman, akıl, söz.

FROM ORACLE TO PHILOSOPHER: AN ANALYSIS OF FRAGMENT NO. DK1 IN THE CENTER OF HERACLITUS' LOGOS THOUGHT

Abstract: In this study, Heraclitus' fragment DK1 and the term logos, the basic concept of the philosopher's philosophy, are analyzed. The study also argues that Heraclitus, in addition to being a philosopher, can also be characterized as a seer or prophet based on the words he uses in the fragment, the sentences he constructs and the style he uses. Accordingly, this study consists of discussing the following issues: By analyzing fragment DK1 under three headings, it is aimed to understand the term logos, which constitutes the center of Heraclitus' thought. At the point of understanding the term logos, the meanings of the word in the dictionary were emphasized and

* Dr. | Ph.D.

Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Türkiye. | Akdeniz University, Faculty of Literature, Department of Philosophy, Turkey.

korpeibrahim@gmail.com

Orcid: 0000-0003-0359-2200

Körpe, İ. (2024). Kahinden Filozofa: Herakleitos'un Logos Düşüncesi Merkezinde DK1 Numaralı Fragmanın İncelenmesi. *Kilikya Felsefe Dergisi*; (1), 1-20.

the meanings attributed to the word in the relevant fragment were determined. Thus, it was determined that the main meanings that Heraclitus attributes to the word logos in the fragment numbered DK1 are the meanings of reason, word, rational principle, ruling principle. The study also claims that the style used by the philosopher in the fragment is specific to oracles or prophets as well as philosophers. This claim was tried to be justified by the style and jargon of the sentences and words that make up the fragment and by the statements of ranking Heraclitus commentators.

Keywords: Heraclitus, logos, fragment, mind, statement.

1. Giriş

Herakleitos düşüncesi mevzubahis olduğunda elimizde onun felsefesini doğru ve açık bir şekilde anlamak için sadece ondan geriye kalan fragmanlar ve bu fragmanlar hakkında yapılmış devasa bir yorum literatürü vardır. Gerek yaşadığı dönem olan Antikçağda gerekse de düşünce tarihinin sonraki dönemlerinde en etkili düşünürlerden biri olmayı başarmış Herakleitos hakkında yapılacak herhangi bir çalışma, büyük bir dikkat ve titizlik gerektirmektedir. Çünkü hem Herakleitos'tan geriye kalanlar birçok yoruma aynı anda gebe olan fragmanlardan ibarettir hem de bu fragmanlar etrafında merkezlenmiş yorum katmanları bulunmaktadır. Başka bir deyişle Herakleitos örneğinde fragmanları yorumlama sorunu, kendisinin mesajlarını, 'bölük pörçük' ve kasti olarak muğlak, kısa deyişler yoluyla ifade etmesinden dolayı daha da karmaşık hale gelmiştir ve Herakleitos Antikçağdan bu yana σκοτεινός (skoteinos) yani 'karanlık' olarak bilinmiştir (Sassi, 2021: 58). Tüm bunlara ek olarak onun asırlar öncesinde dile getirdiği fragmanları günümüzde zihinlerimizin içinde yetiştiği paradigma merkezli yorumlamaya dayalı anakronizm tehlikesi de Herakleitos'tan bize kalan fragmanları inceleyip anlamaya çalışma yolundaki en temel engellerden bir tanesidir. Zihinlerimizin içinde yetiştiği paradigmadan kastımız, içinde doğup büyüdüğümüz dünya ve toplumun, dünyaya gözlerimizi açtığımızdan bu yana zihinlerimiz üzerinde yapmış olduğu inşa ve yapılandırma işlemidir. Bu noktada kolektif temsiller olarak adlandırılan ve dünyaya gözlerimizi açtığımızdan bu yana dünyayı anlama ve anlamlandırılmamıza olanak sağlayan temsillerin zihinlerimiz üzerindeki yapılandırma işlemlerinden kısaca bahsetmekte fayda vardır. Çünkü Antikçağda yaşamış ve kendisinden geriye sadece, kasıtlı olarak çok anlamlılığa gebe olan ve yine kasıtlı olarak çok katmanlı kelimeler kullanılarak yazılmış fragmanlar kalan Herakleitos ile bizim zihinlerimiz arasında iki bin yılı aşkın bir zaman farkı vardır ve bu zaman farkı onun düşüncelerini sağlıklı bir şekilde anlama noktasında bizleri kolaylıkla onun düşüncelerini kendi kolektif temsillerimizin parçası haline getirme hatasına düşürebilir. Bu olduğu zamanda ipin ucu kaçır ve araştırma hattı Herakleitos düşüncesi merkezinden koparak onun düşüncesine dair izleklerimiz ve onun düşüncesinin bizde uyandırdığı çağrışımlar çemberine ulanır. Böylelikle bu izlek ve çağrışımların eşliğinde düşünerek Herakleitos'u anlamaya ve yordamaya çalışırız ki burada anlayıp anlayacağımız temel husus, onun düşüncesinden ziyade zihnimizin onun düşüncesinden edindiklerini kendi kurulu düzeninde evirip çevirmesinden ibaret hale gelir.

Zihnimizi doğuştan itibaren içinde şekillendiği kurulu düzenden azade bir şekilde işletmek mümkün değildir. Dolayısıyla bahsini ettiğimiz anlama ve anlamlandırma işlemi mevcut kurulu düzen ile yapmaktan başka çaremiz yoktur. Ancak bunu yaparken yani mevcut kurulu düşünsel düzenimize göre Herakleitos düşüncesini anlamaya ve anlamlandırmaya çalışırken onun düşüncesinin özünü oluşturan öğreti ve ifadelerle odaklanmak ve sadece o öğreti ve ifadelerin üzerinde merkezlenmek bizlere onun düşüncesini, onun düşündüğü şekliyle anlama ve anlamlandırma noktasında fayda sağlayacaktır. Öğreti ve ifadeler üzerinde yoğunlaşırken dikkate alınması gereken temel hususlar ise şunlardır: (1) Herakleitos düşüncesinin özünü ve omurgasını oluşturan ifadeler ve terimlerin belirlenmesi ve (2) bu ifadeler ve terimlerin Herakleitos dönemindeki anlam ve işlevleri dikkate alınarak incelenmesi. Böylelikle hem düşünürün felsefesinin özünü anlama noktasında hem de özü oluşturan ifadeler ve terimlerin anlaşılması noktasında mesafe katedilecektir.

Bu çalışma, Herakleitos'un DK1¹ numaralı fragmanında bahsettiği λόγος (logos) terimini anlama ve yorumlama ve bu sayede Türkçedeki Herakleitos literatürüne naçizane bir katkı sağlama amacı gütmektedir. Çalışmanın temel iddiası ise Herakleitos'u sadece anlamaya çalışmanın onun düşüncesine nüfuz etme noktasında yeterli olmayacağı, ancak anlamaktan doğan epistemolojik donanımla sezgisel bir bakış geliştirerek onun öğretisine nüfuz edebileceğimiz ve Herakleitos'un yalnızca bir filozofun değil aynı zamanda kâhin ve peygamberlere özgü bir üsluba da sahip olduğudur. İddialarımızı gerekçelendirmek için hem rütbeli Antikçağ uzmanlarının, onun fragmanlarına sinmiş olan kâhinlere ve peygamberlere özgü üslubuna dair görüşlerini hem de fragmanlardaki, adeta ötelere esrimeler ve ilhamlarla bildirilmişçesine gizemli havayı kullanmaya çalıştık. Logos terimini ve ilgili fragmanı incelememizin temel sebebi yukarıda da bahsettiğimiz üzere, Herakleitos düşüncesinin özünü en iyi ifade eden fragmanın bu fragman olması iken yine onun düşüncesinin özünü en iyi şekilde anlamamızı sağlayan terimin logos terimi olmasıdır. Kendisinden dokuz farklı fragmanda bahsedilen logos teriminin sadece bahsettiğimiz fragman üzerinden incelenmesinin ise iki temel sebebi vardır. Bunlardan birincisi, Herakleitos fragmanlarını anlama, yorumlama ve analiz işleminin zor ve çetrefilli bir iş olmasından dolayı içinde logos teriminin geçtiği tüm fragmanları inceleme ve analiz etmenin tek bir makale ile mümkün olmaması iken ikincisi, logos terimine atfedilen anlamların hemen hepsinin DK1 numaralı fragmanda içerilmesidir. Başka bir deyişle logos terimine Herakleitos tarafından atfedilen anlamlar, asıl anlamları ile DK1 numaralı fragmanda kullanılmış ve logos teriminin içinde geçtiği diğer fragmanlarda, genellikle bu anlamlar etrafında merkezlenerek ele alınmış ve yorumlanmıştır. Fragmanların incelenmesi sürecinde izlenen adımlar şu şekildedir: (1) Herakleitos düşüncesinin omurgasını ve özünü oluşturduğunu düşündüğümüz ve onun felsefesinin en merkezi ifadesi olan logos teriminin, filozofun ilgili fragman olan DK1'de terime yüklediği anlamlar üzerinden doğasını anlamaya çalışmak ve (2) bunu yaparken terime dair edindiğimiz

¹ Herman Diels ve Walther Kranz'ın numaralandırması esas alınan fragman, Sextus Empiricus'un *Adversus Mathematicos* eserinden Yunanca orijinali ve Türkçe çevirisi ile alıntılanmıştır.

bilgiler ve tecrübelerden kurulu epistemolojik ve sezgisel donanımımızın, terimin Herakleitos'un bize sunduğu haliyle² içeriğine nüfuz etmeye çalışmaktır.

2. Her Zaman, Daima ve Gerçekte Var Olan Olarak Logos

“τοῦ δὲ λόγου τοῦδ' ἐόντως αἰεὶ ἀξύνετοι γίνονται ἄνθρωποι καὶ πρόσθεν ἢ ἀκοῦσαι καὶ ἀκούσαντες τὸ πρῶτον· γινομένων γὰρ πάντων κατὰ τὸν λόγον τόνδε ἀπειροῖσιν εἰκόασι πειρώμενοι καὶ ἐπέων καὶ ἔργων τοιούτων ὁκοίων ἐγὼ διηγεῦμαι κατὰ φύσιν διαιρέων ἕκαστον καὶ φράζων ὅπως ἔχει· τοὺς δὲ ἄλλους ἀνθρώπους λανθάνει ὁκόσα ἐγερεθέντες ποιοῦσιν ὁκωσπερ ὁκόσα εὐδόντες ἐπιλανθάνονται (Herakleitos, 2019: 131, DK1).”³

“tou de logou toud eontōs aei aksynetoi ginontai anthrōpoi kai prosten e akousai kai akousantes to prōton; ginomenōn gar pantōn kata ton logon tonde apeiroisin eoi-kasi, peirōmenoi kai epeōn kai ergōn toioutōn, hokoiōn ego diegeumai kata phusin diaireōn hekaston kai phrazōn hokōs ekhei. tous de allous anthrōpous lanthanei ho-kosa egerthentes poiouasin, hokōsper hokosa heudontes epilanthanontai.”⁴

“Logos daima var olduğu halde, insanlar anlayışsız bir haldedir, hem iştmeden önce hem de ilk kez iştiklerinde. Çünkü her şey logos'a göre meydana geldiği halde, on-lar bu türden sözleri ve işleri denemiş olsalar da, onun acemisi gibidirler; öyle ki ben her bir şeyi doğasına göre birbirinden ayırarak ve ne durumda olduğunu belirterek gözler önüne seriyorum. Tıpkı uyurken unuttukları gibi, başka insanlar da uyanık-ken yaptıkları şeyi göz ardı ediyorlar⁵ (Herakleitos, 2019: 131. DK1).”⁶

² Onun bize anlatmaya ve tecrübe ettirmeye çalıştığı haliyle.

³ (Sextus Empiricus, Adversus Mathematicos, VII. 133).

⁴ Çalışmada yer alan Yunanca kavram ve ifadeler, Herkül Milas'ın (1992) transliterasyon yöntemi kullanılarak Latin harflerine çevrilmiştir.

⁵ Güvenç Şar ve Erdal Yıldız'ın çevirisi metin içinde kullanılmıştır. Takip eden dipnotta ise okuyucunun karşılaştırma yapması için ilgili fragmanın Türkçedeki bazı çevirileri alıntılanmıştır.

⁶ Bu her zaman mevcut olan logos'u insanlar yalnızca iştmeden önce değil, iştikten sonra da anlamıyorlar. Her şey bu logos'a göre olup bittiği ve ben her şeyi doğasına göre ayırt ettiğim ve nasıl olduğunu bildirip açıkladığım halde, söylediklerimle ve yaptıklarımla karşılaştıklarında acemi gibi davranıyorlar. Uykuday-ken ne yaptığını unutan diğer insanlar gibi bunlar da uyanıkken ne yaptıklarının farkında değiller (Herak-leitos, 2005: 29. DK1).

“Bu logos, bütün zamanlar için hakikat olsa da insanlar onu duymadan önce ve ilk kez duyduklarında da anlamaktan acizdir. Her şey bu logos'la ahenk içinde gerçekleşse de insanlar, benim her birini kendi doğa-sına göre ayırıp ne kadar doğru olduklarını gösterdiğim gibi, kelimelerle ve eylemlerle karşılaştıklarında onu hiç deneyimlememiş gibi davranırlar. Ve diğerleri, uyanıkken ne yaptıklarını bilmezler, tıpkı uykuda da ne yaptıklarını bilmedikleri gibi (Herakleitos, 2016: 9. DK1).”

“İnsanlar her daim var olan bu logos'u iştmeden önce de, ilk defa iştikten sonra da kavramıyorlar. Her şey bu logos'a göre gerçekleşse de ben onların her birinin doğalarıyla uyumlu olduğunu analiz ederken ve nasıl olduklarını gösterirken bahsettiğim şeyleri ve sözlerimi anlamamış gibi davranıyorlar. Nasıl diğer insanlar uykudayken ne yaptıklarını hatırlamıyorsa, aynı şekilde bunlar da uyanıkken ne yaptıklarının farkında de-ğiller (Herakleitos, 2020: 9. DK1).”

“Öğretinin ne demek istediği (logos'u) için burada sonsuz olarak bulunduğu şekilde insanlar sonsuz olarak anlayışsız olacaklar, duymadan önce de, bir kere duyunca da. Çünkü her şey bu logos'a uygun olarak olduğu halde denemesizlere benzerler, her birini yaratılışına göre bölerek ve nasıl olduğunu göstererek benim tart-tıştığım biçimdeki sözler ve işlerde kendilerini denemiş olarak. Fakat öteki insanlar uyanık iken ne yaptık-larının farkında değildiler, tıpkı uykudayken olanları unuttukları gibi (Kranz, 2014: 69-70. DK1).”

Yukarıda alıntıladığımız ve incelememize konu olan fragman, Heredotos'tan önce elimizde bulunan en uzun İon düzyazı parçası olarak nitelendirilmiştir (Rankin, 1995: 369). *Logos* terimi burada Herakleitos tarafından ilk kez ele alınır. Terimin fragmanda terime yüklenen pek çok anlamdan hangisi bakımından ele alındığını anlamak adına öncelikle terime yüklenen anlamlara genel bir bakışla göz atmak ve akabinde fragmanda terimle birlikte ele alınan diğer sözcükler ile ilişkisi bakımından fragmanda *logos*'un, bu anlamlardan hangisi ya da hangileri etrafında merkezlendiğini belirlemek yerinde olacaktır. Antikçağ literatüründe pek çok değişken anlamda ele alınan λόγος (*logos*) teriminin mevzubahis anlamlarından bazıları şu şekildedir: Hesap, hesaplama, ölçü, hikaye, bir kişi veya bir şeye yüklenen saygınlık, itibar, değer, ilişki, bağıntı, uygunluk, orantı, açıklama, bir teorinin ifadesi, argüman, kural, ilke, kanun, bir düşünce; akıl yürütme, söz, hesaplama eylemi; düşünme, kavrayışın somutlaştırılması olarak, hukuk, davranış kuralları, sebep, zemin (Liddell, Scott, 1996: 2373-2375).⁷ Görüldüğü üzere Antikçağ literatüründeki kullanımların derlendiği sözlükteki anlamların çokluğu ve değişkenliği tek başına ele alındığında, terimin fragmanda gönderimde bulunduğu anlama dair kesin bir beyanda bulunmayı zorlaştırmaktadır. Bundan dolayı terimin Herakleitos'ta ki kullanımına dair belirli düzeyde bir fikir edinebilmek için terimin kendisiyle birlikte ele alındığı ve ilişkiye sokulduğu sözcüklerle birlikte incelenmesi gerekmektedir. Bu noktada özellikle altı çizilmesi gereken temel husus ise sözcüğün anlamlarından ikisinin Herakleitos'taki kullanımı incelenirken özellikle önem taşımaktadırlar; 'genel ilke, yasa ya da kural' ve 'akıl yetisi' (Guthrie, 2011, s. 429).

Logos'un Yunancadaki anlamlarından bir tanesinin de 'söz' olduğunu unutmamamız gereken bu fragmanda ilk olarak diyebiliriz ki Herakleitos, terimin çokanlamlılığını temele alarak, anlatmak istediği derin gerçeklikle tamamen uyumlu olduğunu düşündüğü kendi sözlerine dikkat çekmek ister (Sassi, 2021: 59). Ancak bunu yaparken *logos*'u Yunancada daima, hep, her zaman anlamlarına gelen ἀεὶ (*aei*) zarfı ile daima, hep, her zaman var olan olarak nitelendirir⁸ (Çelgin, 2018: 28). Bundan çıkan sonuçta, her zaman

"Bu *logos* ki vardır her zaman insanlar uslarıyla yabancıdır ona, duymadan önce de, bir kez duyduktan sonra da. Her şey bu *logos*'a göre olup biter oysa, ama onlar ne yaptıklarını bilmez görünürler, benim her birini doğasına göre ayırarak ve nasıl olduğunu göstererek ortaya koyduğum türden sözler ya da eylemler de. Başka insanlar uyanırken ne yaptıklarını bilmezler, tıpkı uykuda yaptıklarını unuttukları gibi (Rıfat, 1998: 31. DK1)."

⁷ Guthrie *logos*'un aldığı anlamların geniş bir listesini verir: (1) Söylenen (ya da hatta yazılan) herhangi bir şey, kurmaca olsun olmasın bir öykü ya da anlatı; genel olarak konuşma, söyleşme; söylenti, rivayet; yaygınlıkla ya da atasözü gibi söylenen şey; fark etme, kaale almak, dikkate almak; anlaşma ya da antlaşma; yazılı bir yapıtın bir kısmı, (2) Değer, saygınlık, san ve ayrıca ün, (3) Yunanlara göre düşünme, tartma, lehte ve aleyhte olan noktaları değerlendirme kavramı, sıklıkla kendi kendine konuşma; şeylere getirilen doğru açıklama biçiminde ortaya çıkar,

(4) Cinsiz bir özneyle birlikte kullanıldığında, neden, sebep ya da argüman örneğin; Hangi *logos*'tan dolayı sana bağırdı?, (5) Boş laf ya da bahane kavramlarına karşıt olarak 'gerçek *logos*' diye bir deyim vardır.,

(6) Ölçü, tam ya da doğru ölçü, (7) Uygunluk, ilişki, orantı, (8) Genel ilke ya da kural, (9) Akıl yetisi; bu anlam çok açık bir şekilde (3) ve (4)'teki anlamlarla yakından bağlantılıdır ve insanın *logos*'a sahip olmakla öbür hayvanlardan ayrıldığını düşünen dördüncü yüzyıl yazarlarında düzenli olarak karşımıza çıkar., (10) Beşinci yüzyılda saptanması zor olup da dördüncü yüzyılda yaygın olan bir başka anlam ise 'tanım' ya da 'bir şeyin özsel doğasını dile getiren formül' anlamıdır (Guthrie, 2011, ss. 427-431).

⁸ ἀεὶ (*aei*) yani 'daima, sonsuza kadar' sözcüğünü, εὐντως (*eontos*) yani 'olmak fiili' ile ilişkilendirmeyi tercih ediyorum, ἀξύνετοι γίνονται (*aksynetoi ginontai*) yani 'anlayışsızdırlar' ile değil (Jeager, 2011: 172).

yahut daima mevcut olan *logos*'un yalnızca Herakleitos'un sözlerinden ibaret olmadığıdır: Her zaman, daima var olan bir şey nasıl olur da birinin sözlerinden ibaret olabilir? *Logos*'u yalnızca söz ya da Herakleitos'un sözü olarak ele aldığımızda onun nasıl olup da her zaman, daima var olan bir şey olduğu sorusuna anlamlı bir cevap vermemiz mümkün değildir. Çünkü böyle bir durumda *logos*'un Herakleitos'tan önce var olması gerektiği sonucuna varmamız gerekir ki bu da saçmadır. Bu durumda yalnızca söz anlamına bağlı kalmaksızın *logos*'un sahip olduğu anlamlara onun fragmanda birlikte kullanıldığı sözcükler üzerinden nüfuz etmeye çalışmanın faydası vardır. İlk olarak bahsetmemiz gerekir ki fragmanın başındaki ifade de *logos*'un her zaman var olan olarak nitelendirilmesi onun ontolojisine⁹ yapılan esaslı bir vurgudur. Çünkü onun her zaman var olduğundan bahsedilmesi, onun esas anlamda var olduğunu yani oluşa tabii olmaksızın daima var olduğunu belirtir. Böylelikle *logos*'un ontolojisine dair temel bir özellik ortaya konur ki bu da onun her zaman var olmak bakımından sonsuz oluşudur. Başka bir deyişle her zaman ya da daima var olan yaratılmamış ya da oluşmamıştır dolayısıyla da oluş ve bozuluşa tabii değildir. *Logos*'un, her zaman, daima gibi anlamlara gelen $\alpha\epsilon\iota$ (aei) ile nitelendirilmesinden hareketle yaptığımız bu yorumdan onun doğasının sonsuz bir yapıda olduğu çıkarımının radikal bir genelleme olmadığı hususunda, zarfın çeşitli kelimeler ile kullanımından doğan anlamlardan bahsetmemizde de fayda vardır. Bunlardan birincisi zaman anlamına gelen $\chi\rho\nu\nu\nu$ (khronos) kelimesi ile birleşerek, $\acute{o}\ \alpha\epsilon\iota\ \chi\rho\nu\nu\nu$ (ho aei khronos) ifadesi ile 'sonsuzluk' anlamını oluşturması iken ikincisi, varlıklar, var olanlar anlamına gelen $\acute{o}\nu\tau\epsilon\varsigma$ (ontes) kelimesi ile birleşerek $\acute{o}\ \alpha\epsilon\iota\ \acute{o}\nu\tau\epsilon\varsigma$ (ho aei ontos) ifadesi ile 'ölümsüzler' anlamını oluşturmasıdır (Liddell, Scott, 1996: 176). Bu ifadelerdeki mevzubahis anlamsal dönüşümlerin Antikçağ literatüründen alınmasından hareketle $\alpha\epsilon\iota$ (aei)'nin *logos* ile kullanılması sonucunda *logos* ifadesine onun her zaman, daima var olan anlamı verdiği açıktır. Dolayısıyla diyebiliriz ki Herakleitos'un, *logos*'un her zaman, daima var olduğu ve her şeyin ona uygun olarak gerçekleştiğini söylediği ve terime atfettiği bu son derece güçlü anlamlar, *logos*'un burada yalnızca Herakleitos'un kendi sözlerinden ibaret olmadığını, bundan daha fazlasını ifade ettiğini bariz bir şekilde göstermektedir (Johnstone, 2014: 6). Benzer bir örnek Platon'un *Timaios*'ta idealar ve onların kopyaları olan oluşa tabii suretlerin niteliklerinden bahsettiği bir pasajda da görürüz:

$\alpha\epsilon\iota$, $\acute{o}\nu$ $\delta\epsilon$ $\acute{o}\nu\delta\epsilon\pi\omicron\tau\epsilon$; $\tau\acute{o}$ $\mu\acute{\epsilon}\nu$ $\delta\eta$ $\nu\omicron\eta\sigma\epsilon\iota$ $\mu\epsilon\tau\acute{\alpha}$ $\lambda\acute{o}\gamma\omicron\upsilon$ $\pi\epsilon\rho\iota\lambda\eta\pi\tau\acute{o}\nu$, $\alpha\epsilon\iota$ $\kappa\alpha\tau\acute{\alpha}$ $\tau\alpha\upsilon\tau\acute{\alpha}$ $\acute{o}\nu$, $\tau\acute{o}$ δ' $\alpha\upsilon\tau\acute{o}$ $\delta\acute{o}\xi\eta$ $\mu\epsilon\tau'$ $\alpha\iota\sigma\theta\eta\sigma\epsilon\omega\varsigma$ $\acute{\alpha}\lambda\acute{o}\gamma\omicron\upsilon$ $\delta\omicron\xi\alpha\sigma\tau\acute{o}\nu$, $\gamma\iota\gamma\nu\omicron\mu\epsilon\nu\omicron\nu$ $\kappa\alpha\iota$ $\acute{\alpha}\pi\omicron\lambda\lambda\acute{\upsilon}\mu\epsilon\nu\omicron\nu$, $\acute{o}\nu\tau\omega\varsigma$ $\delta\epsilon$ $\acute{o}\nu\delta\epsilon\pi\omicron\tau\epsilon$ $\acute{o}\nu$. $\pi\acute{\alpha}\nu$ $\delta\epsilon$ $\alpha\upsilon\tau\acute{o}$ $\tau\acute{o}$ $\gamma\iota\gamma\nu\omicron\mu\epsilon\nu\omicron\nu$ $\acute{\upsilon}\pi'$ $\alpha\iota\tau\acute{\iota}\omicron\upsilon$ $\tau\iota\nu\omicron\varsigma$ $\acute{\epsilon}\xi$ $\acute{\alpha}\nu\acute{\alpha}\gamma\kappa\eta\varsigma$ $\gamma\acute{\iota}\gamma\nu\epsilon\sigma\theta\alpha\iota$ (Plato, 1903: 28a).

Bence $\alpha\epsilon\iota$ '[aei; her zaman] $\acute{\epsilon}\acute{o}\nu\tau\omega\varsigma$ 'tan [eontos; var olması] ayırmak, doğal olmadığı gibi olanaksız da. Fark çok önemli değil, çünkü $\acute{\epsilon}\acute{o}\nu\tau\omega\varsigma$ $\alpha\epsilon\iota$ [eontos aei; her zaman var olmasına karşın] kesinlikle Herakleitos'un inandığı bir şeyi dile getirir (Guthrie, 2011, s. 432).

⁹ Herakleitos ontolojisini karakterize eden en merkezi düşünceler oluş ve karşıtların birliği öğretileridir. Oluş öğretisine göre Herakleitos açısından dünya, sürekli olarak değişir, 'akış içindedir' ve görünüşteki istikrar kesinlikle bir yanılsamadır (Solomon, R.C. – Higgins, K.M. 2013: 55). Karşıtların birliği öğretisine göre ise birbirine zıt olan ve birbiriyle uzlaşmaz görünen öğeler birbirini olumsuzlayarak sürekli çatışır ve her şey, farklı kuvvetler arasındaki zıtlık yasasına göre sürekli bir değişim halindedir (Skirberg, G. – Gilje, N. 2014: 29).

“aei, on de oudepote; tò men de noesei meta logou perilepton, aei kata tauta on, to de au dokse met aistheseos alogou doksaston, gignomenon kai apollumenon, ontos de oudepote on. pan de av to gignomenon up aitiou tinos eks anankes gignesthai.”

“Hep var olan ama hiç oluşa tabii olmayan şey nedir ve hep oluşan ama aslında hiç var olmayan şey nedir? Biri hep aynı olduğundan, akli açıklamanın eşlik ettiği düşünceyle kavranır; hep oluşa ve yok oluşa tabii olan ama gerçekte var olmayan diğeri, akılsız duyumun eşlik ettiği kanıyla kanılır. Şimdi, oluşa tabii olan her şey zorunlu olarak bir neden sonucu meydana gelir; zira nedensiz hiçbir şey meydana gelmez” (Platon, 2022, (c), s. 107: 28a).

Pasajda, idealarla ilgili olarak, (1) νοήσει (noesei), düşünce ve akılla ilgili olan ve (2) περιληπτόν (perilepton); kavrama, akletme ve idrak ile ilgili olan ifadeleri kullanılırken ideaların kopyaları olan oluşa tabii suretlerle ilgili olarak (3) δόξα (doksas); kanaat, sanı ve (4) αἰσθήσεως (eisteseos); duyumun eşlik ettiği algı ifadeleri kullanılmıştır. Bu ifadelerin sırasıyla idealar ve onların kopyaları olan oluşa tabii suretlerin nitelikleri olarak kullanıldığı pasajda αἰ (aei) iki kez kullanılmış ve ikisinde de her zaman, daima olarak ele alınmıştır. İfadenin özellikle idealarla ilgili kullanımı onun kelimelere sonsuzluk anlamı katması noktasında bize yardımcı olmaktadır. Şöyle ki pasajda Platon idealardan bahsederken onları her zaman var olan ve hiç oluşa tabii olmayan olarak nitelendirmektedir. Burada her zaman anlamını veren αἰ (aei), hiçbir zaman, asla anlamını veren οὐδέποτε (oudepote) ile kullanılmış ve bu kelime de ideaların hiçbir zaman oluşa tabii olmadığını belirtmek için ele alınmıştır. Hiçbir zaman oluşa tabii olmayan idealar, her zaman var olanlardır. Böylelikle fragmanda Herakleitos’un *logos*’un ontolojisine yaptığı vurgunun bir benzerini Platon’un ideaların ontolojisine yaptığı vurguda buluruz ki bu da hem *logos*’un hem de ideaların doğaları gereği her zaman, daima var olduğu yani sonradan oluşan bir şey olmadığıdır.

Her zaman, daima var olan *logos*’un oluşa tabii olmayan ontolojisine fragmanın giriş cümlesinde yapılan vurgu yalnızca αἰ (aei) zarfından ibaret değildir. Giriş cümlesinde *logos*’un var olduğunu vurgulamak için kullandığı εόντως (eontos) kelimesinde Herakleitos, terimin ontolojisini diğer varlık düzeylerinden ayırmıştır. Şöyle ki εόντως (ontos) kelimesi Yunancada varlık, var olma anlamlarına gelirken εόντως (eontos) kelimesi, gerçekte ve gerçekten var olan asıl varlığı ifade etmek için kullanılır (Liddell, Scott, 1996: 2373-2375). Başka bir deyişle εόντως (ontos) sözcüğünün başındaki ε (e), Yunancada var olmak, varlığına neden olmak ya da olmak fiili olan εἶμι (eimi) fiilinin kısaltması olmakla ‘gerçekte var olan varlık’ anlamını vermektedir ki zaten Herakleitos düşüncesinde *logos*’un ontolojik statüsüne uygun düşen anlamda budur. Böylelikle kendisine tözsel bir anlam atfedilen *logos* terimi, her zaman, daima hem de gerçekte var olan olarak nitelendirilir ki, onun her zaman, daima var olması, gerçekte var olan varlık olmasına yani oluşa tabii bir varlık olmadan var olmasına zorunlu olarak bağlıdır. Böylelikle kendisine tözsel bir anlam atfedilen *logos* terimi, her zaman, daima hem de gerçekte var olan olarak nitelendirilir ki, onun her zaman, daima var olması, gerçekte var olan varlık olmasına yani oluşa tabii bir varlık olmadan var olmasına zorunlu olarak bağlıdır. Böylelikle açık bir şekilde ortaya çıkan temel husus şudur ki, Herakleitos düşüncesinin merkezi terimi

olan *logos* ifadesinin, terimin en yaygın kullanımına uygun olarak doğrudan çevrilebileceğini savunan ve terimin doğrudan 'konuşmak' anlamına gelen λέγειν (legein) fiilinden türetilen ve sadece birinin söylediği bir şey anlamına gelen bir ifade olduğunu söyleyen yorumcuların iddiaları geçersizdir (Johnstone, 2014: 5). Çünkü fragmanın giriş cümlesinde *logos* ile birlikte ele alınan ve onu niteleyen αεί (aei) ile εόντως (eontos) sözcüklerinden terimin, her zaman, daima ve gerçekte var olduğu sonucu çıkmaktadır ki her zaman, daima ve gerçekte var olan bir şeyin yalnızca sözden yahut birinin sözünden ibaret olması yukarıda da bahsettiğimiz üzere anlamsızdır. Fragmanda *logos*'a atfedilen anlamın her ne kadar yalnızca 'söz' ya da 'birinin söylediği söz' anlamından ibaret olmadığını söylesek de bundan, terimin söz anlamına gelmediği sonucunu çıkarmamak gerekir. Burada bahsetmeye çalıştığımız temel husus, terimin Herakleitos'taki kullanımının, terimin tıpkı literatürdeki kullanımında olduğu üzere çokanlamlı bir kullanım üzerinden sunulmasıdır. Dolayısıyla çokanlamlılığı tekanlamlılığa indirgeyen ve *logos*'un anlamının, birinin söylediği bir şey ya da kısaca konuşmak fiilinden türetilen söz olduğunu savunarak *logos*'un basitçe, Herakleitos'un söylediği şeyi (yani kendi sözünü veya söylemini) ifade ettiğini ve bunda herhangi bir özel felsefi anlam aramanın hata olduğunu savunan yorumcuların Herakleitos okumasının hatalı bir okuma olduğunu söyleyebiliriz (Johnstone, 2014: 5).

Fragmanın başındaki giriş cümlesinin ilk yarısında *logos*'un her zaman, daima ve gerçekte var olan olduğunu vurguladıktan sonra Herakleitos cümlelerin devamında insanların anlayışsız bir halde olduğundan bahseder. Burada kullandığı ifade ἀξύνετοι (aksynetoi)¹⁰ ifadesidir. Bu ifade felsefe öncesi dini temsilden alınmış bir ifade olmakla birlikte anlayıştan yoksun, akılsız anlamlarına gelen gündelik dildeki ασύνετος (asynetos) kelimesinin eş anlamlısıdır. (Liddell, Scott, 1996: 2373-2375). 'Anlayış ve idrakten yoksun' insanlar için kullanılan (aksynetoi) kelimesinin felsefe öncesi dini temsilin üslubunu karakterize eden gizem dilinden alınmış olması ilginçtir çünkü Herakleitos'un burada hitap ettiği insanlar henüz 'gizeme kabul edilmeyenler' gibidir ve Herakleitos onların karşısında dinsel bir bilgiye sahip ve adeta onu açıklayacak birisi olarak durur (Sassi, 2021: 59). Bu noktadan hareketle Herakleitos bize adeta kendi sözlerinin, bir insandan ziyade adeta ötelelerden gelen ilahi olanın mesajı olarak hakikatin tezahürleri olarak ele alınması gerektiğinden bahseder.¹¹ Başka bir deyişle Herakleitos'un sözleri kehanet niteliğindedir ve bunların ifade edilişi argümantatif değildir (Barnes, 1982: 48). Çünkü argümantatif olma kaygısı gütsydi hem son derece örtük anlamlarla örülü kapalı bir üslupla konuşmazdı hem de sözcüklerini dini temsilin sözcüklerinden ziyade anlamaya ve anlaşılmaya daha uygun olan gündelik dilden seçmeye özen gösterirdi.

Fragmanın birinci cümlesinin devam eden kısmında Herakleitos insanların bahsettiğimiz anlayışsızlıkları yahut dini temsile daha uygun bir ifade ile 'kör'lüklerinin, *logos*'u 'hem işitmeden önce hem de ilk kez işittiklerinde' var olan bir tür vizyon eksikliği olmasına değinir: Buna göre insanlar *logos*'un varlığı ve hakikati noktasında öylesine kör ve

¹⁰ ἀξύνετοι γίνονται ἄνθρωποι (aksynetoi ginontai anthropoi); insanlar anlayışsız bir haldedir

¹¹ Sayın Cengiz Çakmak'ın da belirttiği üzere "Herakleitos kendi sözlerinin ezeli ve ebedi hakikati yani *logos*'u dile getirdiğini ima etmektedir" (Herakleitos, 2005: 219). Çünkü Herakleitos açısından *logos*, evrende egemen olan yasadır, düzen ve akıldır (Gökberk, 1998: 24).

sağırlardır ki onu ne işitmeden önce ne de ilk kez işittiklerinde herhangi bir vizyon edimi kazanmazlar. *Logos*'un yalnızca söz yahut birinin sözleri anlamlarından ibaret olmadığını anlamak için bu ifadeye bakmak da yeterlidir. Çünkü insanların *logos*'u hem duyduktan sonra hem de duymadan önce anlamadıklarını belirtmek insanları, onu henüz duyma fırsatı bulmadan kendi sözlerini anlamamakla suçlamaktır ve bu da pek mantıklı bir davranış değildir ki bundan dolayı insanların anlamadıkları bu *logos*'un, Herakleitos'un sözlerinden önce ve o sözlerden bağımsız bir varlığa sahip olduğunu ve yalnızca söz anlamından ibaret olmadığını fragman açısından söyleyebiliriz (Johnstone, 2014: 6). Böylelikle fragmanı oluşturan ilk cümlelerin incelenmesinden hareketle *logos*'un mahiyetine dair şunları belirtmemizde, cümlelerin tahlilinden çıkan sonuçlar açısından bir problem yoktur: (1) *Logos* birinin söylediği söz yahut söz anlamında ele alınmakla birlikte, konuşmada ortaya konulan sözcükler ve anlamların genel toplamıdır. (2) Ontolojik açıdan her zaman, daima var olan bir mefhum olmakla *logos*'un ontolojisi zamandan ve mekandan bağımsız, zaman ve mekan tarafından sınırlandırılmaz türden bir ontolojik statüye sahiptir. (3) Hem her zaman, daima var olmasından hem de kendisinden bahsederken kullanılan gerçek anlamda varlık ifadesinden dolayı diğer varlık düzeylerinden ayrılan tözsel bir varlık statüsüne sahiptir.

Böylelikle Herakleitos ilk cümlede, her zaman var olan bir gerçekliğin, onun gerçekte var olan tek hakikat olduğunu vurgulayarak sözcülüğünü üstlenir. İlk cümlelerin girişindeki sözcüklerde bulunan imgeye ve çok anlamlı sözcüklerin seçimine dayalı anlatım biçimi, Herakleitos'un kâhinlere ya da peygamberlere özgü üslubunun ayırt edici özelliklerini yansıtır (Guthrie, 2011: 421). Fragmanın bu giriş cümlesinde bahsedilen hakikat, Herakleitos'un sözleri olarak tezahür etmiştir ve adeta tüm gerçekliğin yapısını açıklamaya niyet etmiş görkemli bir metnin manifestosuna başlar izlenimi uyandırmaktadır. Bu, bir öğretmen ya da araştırmacının değil, insanları uykusundan uyandırmayı amaçlayan bir peygamberin dilidir ve Herakleitos açısından uyanma hali, sadece fizyolojik değil aynı zamanda zihni bir uyanışı da kastetmektedir (Jeager, 2011: 158). Her zaman var olan *logos*'un gerçekliği karşısında uyanık olmalarına rağmen uykudaymış gibi davranan insanları uyandırmak ya da onların gözünü açmak misyonunda, kâhinlere ve peygamberlere özgü bir duruş olduğunu özellikle Herakleitos'un üslubu açısından söyleyebiliriz. Zaten ilk cümlede karşımıza çıkan $\epsilon\acute{\omicron}\nu\tau\omega\varsigma \acute{\alpha}\epsilon\acute{\iota}$ (eontos aei, her zaman, sonsuza kadar var olan) ifadesi, 'sonsuzaya kadar' olan veya 'sonsuzaya kadar yaşayan' ölümsüz tanrılar için kullanılan standart bir Homeros ifadesidir ki, $\lambda\acute{\omicron}\gamma\omicron\varsigma$ (logos) ve $\acute{\alpha}\epsilon\acute{\iota}$ (aei) sözcüklerinin birincil anlamları birleştirildiğinde 'bu *logos*¹² sonsuza dek ölümsüzdür' anlamını vermektedir (Kahn, 2004: 94). Böylelikle giriş cümlesinden anladığımız en önemli husus şu olmaktadır ki, üslubu karakterize eden unsurlar olan kelime, ve diğer öğelerin seçimi, cümle içindeki pozisyonları, vurgu, tonlamalar ve tüm bunlardan anlamların yaptığı çağrışımlar bize cümlelerin, felsefe öncesi dini temsil diline sahip olduğunu güçlü bir şekilde hissettirir. Fragmanın açılış cümlesi ile ilgili toparlayarak söyleyecek olursak (1)

¹² Terimi burada birincil anlamlarından olan söz, akıl, düşünce anlamları merkezinde düşününüz; (1) söz söyleme, anlatma ve söylem, akıl; (2) yasa, kural, ölçü, ilke ve miktar; (3) saygınlık ve ün (Herakleitos, 2005: 30). [çevirmenin notu]

Logos, Herakleitos'un söyleminde ifade ettiği hakikat anlamına gelir ve (2) bu *logos*, nesnel bir gerçeklik olarak varlığını sonsuza dek sürdürür (Cornford, 1952: 113).

3. Her Şeyin Kendisine Göre Meydana Geldiği Logos

İncelemekte olduğumuz fragmanın ikinci cümlesinde Herakleitos, her şeyin *logos*'a göre ve ona uygun gerçekleştiği halde insanların bu konuda anlayışsız ve cahil olduklarından bahseder. Burada πάντων (panton) her halükarda, her şey anlamını vermektedir (Liddell, Scott, 1996: 2877). Şeylerin, olayların var olması, meydana gelmesi, getirilmesi anlamında ele alınan γινόμενων (ginomenon) ile birlikte kullanılır (Liddell, Scott, 1996: 890). Her şeyin meydana gelmesi, getirilmesi yahut gerçekleşmesi anlamının *logos*'a uygun olduğu ifadesinden, her şeyin *logos*'a göre gerçekleştiği anlamı çıkmaktadır ki çeviriler bu konuda aşağı yukarı mutabıktır.¹³ İlk cümlede söz anlamının yanı sıra her zaman, daima var olan ve gerçek anlamda varlık statüsünün kendisine atfedildiği *logos*'a bu cümlede yüklenen anlamı çözümlmek için hem ilk cümledeki anlamları hatırd tutmalı hem de bu cümledeki anlamının neler olabileceğini, cümlede kullanılan diğer sözcüklerden hareketle anlamaya çalışmalıyız. Sözlükteki ve düşünce tarihindeki birincil anlamları arasında akıl¹⁴, us, zeka, sağduyu, akliselim; kanı, düşünce; açıklama gibi sözcükler bulunan λόγος (*logos*)'un bu cümlede akıl, us anlamında ele alındığını düşünmekteyiz (Çelgin, 2018: 470). Bu görüşe sahip olmamızın temel sebeplerinden birincisi, her şeyin *logos*'a göre ya da ona uygun bir şekilde gerçekleştiği ya da meydana geldiği iken ikincisi, cümle içinde kullanılan ve ikili bir anlam barındıran ἀπειροισιν (apeiroisin) sözcüğüdür. Bu sözcük normalde cümle içerisinde, insanların, her şeyin kendisine göre meydana geldiği *logos* karşısında anlayışsız, acemi, deneyimsiz vs. durumda olduklarını belirtmek için kullanılmıştır. Ancak kelimenin kendisinden köken aldığı sözcüklerin anlamları üzerinde durduğumuzda Herakleitosçu bir dil oyunu ile karşılaşırız. Cümledeki pozisyonu uyarınca çevirilerde kendisine anlayışsız, acemi, deneyimsiz vb. anlamların atfedildiği ἀπειροισιν (apeiroisin) sözcüğü sözlükte; ἀπειρος (apeiros) yani (1) cahil, deneyimsiz, tecrübesiz, bilmeyen ve (2) sonsuz, sayısız ile ἀείρων (apeiron) yani (1) cahil, bilgisiz, deneyimsiz, tecrübesiz ve (2) sonsuz, sayısız anlamlarını barındıran sözcüklerden türetilmiştir (Çelgin, 2018: 98). Sözcüklere yüklenen anlamlara baktığımızda hem cahil ve tecrübesiz hem de sonsuz anlamlarının bulunduğunu görmekteyiz. Bu sözcüğü Herakleitos her ne kadar insanların *logos* karşısındaki durumlarını belirtmek için kullanmış olsa da kelime seçiminin bu derece spesifik bir tarzda olması akla,

¹³ Çünkü her şey *logos*'a göre meydana geldiği halde... onun acemisi gibidirler (Herakleitos, 2019: 131. DK1). Her şey bu *logos*'a göre olup bittiği... halde acemi gibi davranıyorlar (Herakleitos, 2005: 29. DK1). Her şey bu *logos*'la ahenk içinde gerçekleşse de... hiç deneyimlememiş gibi davranırlar (Herakleitos, 2016: 9. DK1).

Her şey bu *logos*'a göre gerçekleşse de... anlamamış gibi davranıyorlar (Herakleitos, 2020: 9. DK1).

Çünkü her şey bu *logos*'a uygun olarak olduğu halde denemesizlere benzerler (Kranz, 2014: 69-70. DK1).

Her şey bu *logos*'a göre olup biter oysa, ama onlar ne yaptıklarını bilmez görünürler (Rıfat, 1998: 31. DK1).

¹⁴ Köken itibarıyla Yunanca bir kelime olan *logos* esas olarak, 'bir bütün oluşturan söz', 'cümle', 'tam söz', 'oran', 'düşünce', 'anlam' ve nihayet 'akıl' gibi anlamlara gelir (Arslan, 2016: 195).

kelimenin *logos*'un ontolojisi ile bağlantılı olduğu düşüncesini ister istemez getirmektedir.¹⁵ Sözlükte cahil, bilmeyen gibi anlamları veren *ἀγνοια* (agnoia), *αμάθεια* (amatheia), *αγνωσία* (agnosia) gibi sözcüklerin yanı sıra, acemi anlamına gelen *πρωτάρης* (protares), *αρχάριος* (arkharios), *πρωτόπειρος* (protopeiros) ve tecrübesiz, deneyimsiz anlamlarına gelen *αδοκίμαστος* (adokimastos), *άμαθος* (amathos) gibi kelimeler bulunmaktadır. Herakleitos'un cahil, bilmeyen, acemi ya da tecrübesiz, deneyimsiz anlamlarından herhangi birini, burada bahsettiğimiz kelimelerden bir tanesi ya da daha başka var olan bir kelime ile değil de özellikle ikili anlam barındıran *ἀπειροισιν* (apeiroisin) sözcüğü ile vermiş olmasının nedeni hakkındaki görüşümüz, filozofun fragmanda bir dil oyununa başvurduğudur. Sözcüğün spesifik bir tarzda seçimi yoluyla hem insanların *logos* karşısındaki durumu betimlenmiş hem de *logos*'un bir önceki cümlede bahsettiğimiz sonsuz ontolojisine tekrardan esaslı¹⁶ bir vurgu yapılmıştır. Böylelikle, Herakleitos düşüncesinde *logos*'un, hakikat üzerine düşünen, hakikati bilen ve idrak eden insanlar ile tüm bunları yapamayanlar arasındaki ayrımı belirleyen temel unsur olduğunu söyleyebiliriz (Çevik, 2020: xxii). Bu unsur düşünen bir varlık olarak insanın en özel yeteneği olan aklını doğru kullanmayı ve böylelikle bu akılla bir ve aynı şey olan *logos*'u tüm yönleriyle kavramasını gerektirir. Böylelikle Herakleitosçu aydınlanma projesinin temel belirlenimi, O'nun dilindeki söze dönüşen *logos* aynı zamanda her zaman mevcut olan ve her şeyin kendisine göre gerçekleştiği düzenin kendisi ve bu düzenin varoluşunu mümkün kılıp düzgün bir şekilde işlemlerini sağlayan akıl veya ölçüyü kavramaktır (Çevik, 2020: xxiv). Ancak bu kavrayış sürecinde insanlar Herakleitos açısından hem kendisinin bahsettiği *logos*'u işittiklerinde hem de *logos*'a göre gerçekleşmekte olan şeylerle yahut işlerle karşılaştıklarında acemi, cahil ya da tecrübesiz gibi davranmaktadır. Burada Herakleitosçu eleştiri acımasızdır: İnsanlar hakikat olduğu gibi çevrelerinde hatta yanı başlarında durduğu ve onu duydukları halde ona karşı bir vizyonsuzluk ve cehalet içindedirler. Peki bu durumun temel sebebi nedir?

Biz, insanların her şeyin kendisine göre gerçekleştiği, sözler ve işlerde her zaman mevcut olan *logos*'a karşı kayıtsızlık yahut vizyon eksikliğinden kaynaklanan körlüklerinin temel sebebinin, onların varlık karşısında almış oldukları tavırla ilgili olduğu kanısındayız. Başka bir deyişle insanların -Herakleitosçu projede bahsedildiği üzere- *logos* karşısında acemi, tecrübesiz ya da cahil olmalarının temel sebebi, onların varlık karşısında almış oldukları zihinsel-duygusal-sezgisel öğrenilmişlik ile örülü tavrıdır. Bu tavrın kökeni dilin dünya karşısında kurmaya çalıştığı egemenlik çatışmasında kazandığı zafere dayanmaktadır. Dil, rasyonel bir varlık haline gelme sürecinde insanı varlık karşısında hakim kılma odaklı çalışan bir mekanizma haline gelmiş ve bunun sonucunda da insan, bir zamanlar kendisi de bir parçası olduğu varlıktan kopup ayrılarak onunla arasında mesafe açmıştır. Bu mesafe sonucunda oluşan açıklık sonucunda insan *logos*'tan da kop-

¹⁵ *για πάντα* (gia panta) ya da *παντοτινός* (pantotinos) sonsuzluk anlamına gelirken *αἰωνιότης* (aioniotēs) ebedi, sonsuz olmak, *αἰωνίζω* (aionizo) ebedi, sonsuz olmak ve *αἰωνόβιος* (aionobios) ölümsüz gibi anlamları veren sözcüklerden bazılarıdır (Liddell, Scott, 1996: 231).

¹⁶ Anaksimandros'un doğa düşüncesini karakterize eden *ἀπειρον* (apeiron) sözcüğü ile aynı kökten türetilmiş *ἀπειροισιν* (apeiroisin) sözcüğünün kullanımı oldukça spesiftir çünkü bu Herakleitos'un Anaksimandros gibi çağdaşları bu sözcüğü daha çok sonsuz, sınırsız anlamlarında kullanmaktaydı.

muş ve bu kopuşla birlikte aynı zamanda bir zamanlar varlığın bağrında doğrudan tecrübe etmekte olduğu, özün sezgisel deneyimi ve bu deneyim yoluyla edindiği vizyonu da yitirmiştir. Bundan dolayı insanın *logos* karşısındaki acemiliği, tecrübesizliği yahut cehaleti onu kuşatmış ve Herakleitosçu tabirle insan *logos* karşısında anlayışsız kalmıştır. Herakleitos kendisini, insanları içinde buldukları bu anlayışsızlıktan arındıracak olan hakikate sahip olduğunu, adeta bir arındırma rahibi havasında söyler. Bunu her şeyden önce fragmanda kullandığı kimi kelimeleri felsefe öncesi dini temsilden ya da gizem dilinden seçmesinden ve hakikatin tüm yönleriyle kendi sözlerinde olduğunu belirtmesinden anlayabiliriz. Başka bir deyişle Herakleitos'un, kendisini tıpkı *Apollon* gibi tam anlamıyla *ἀποτρόπαιος* (apotropaios)¹⁷ yani kötülüğü uzaklaştıran ve *καθάρσιος* (katharsios)¹⁸ yani arındıran bir kişi olarak gördüğünü söyleyebiliriz (Eliade, 2020: 370). Dolayısıyla diyebiliriz ki Herakleitos kendisini, insanların da bir parçası olduğu evrenin oluşumu ve yapısıyla ilgili en önemli hakikate ermiş birisi olarak görüp bununla gururlanır (Çevik, 2020: xxiii). Evrenin en derin hakikatlerine ermiş havası veren bu gurur büyük bir kendine güvenle doludur çünkü Herakleitos kendi sözlerinde vücut bulmuş *logos*'a kulak verenlere bu en derin hakikatlere ermeyi ve böylelikle de bilgeliği vadetmektedir. Bilgelik yani σοφός (sophos) ise başta ἀταραξία (ataraxia) yani ruh dinginliğini ve αὐτάρκεια (autarkeia) yani içsel özgürlüğü ve kozmik bilinci beraberinde getiren bir yaşam şeklidir (Hadot, 2012: 245). Bundan dolayı diyebiliriz ki Herakleitos, sadece hakikati, *logos*'u bilmek istemekle kalmayıp, bu bilginin insanların hayatını yeniden şekillendireceğini de savunan ilk düşünürdür ve onun sözlerine yansıyan gururu boşa değildir (Jaeger, 2011: 159). Herakleitos, her şeyin kendisine göre gerçekleştiği ve her yer ve her şeyde mevcut olan *logos*'u tüm gerçekliğiyle keşfetmiş ve tecrübe etmiştir. Onun bu keşif ve tecrübesinden doğan bilgeliği ve gururu yine onun üslubunda birbirinden ayrılmaz bir bütün halinde kendisini dışa vurmuştur. Bu dışa vurumda da açığa çıkan husus Herakleitos'un, kendi içinde bulduğu ve dünya hakkındaki tek gerçeği ifade eden bir bilgeliğin veya içgörünün peygamberi olduğudur (Cornford, 1952: 114). *Logos*, onun sözlerinde ifadesini bulan, onun sözlerinde ses ve harflere bürünerek kendi varlığını tüm yönleriyle ortaya koymuştur bundan dolayı Herakleitos bir bakıma *logos*'un elçiliğini yapmaktadır. Kendi ruhlarına ve doğaya, anlayış ve vizyonla açılmış gözlerle bakanların *logos*'u orada bulacaklarını iddia eden filozofun kendisi, bu anlayış ve vizyonla dolu bir bilgedir; gerçeği görmüş ve onu kendi *logos*'unda yeniden üretmiştir (Cornford, 1952: 116).

4. Doğasına Göre Ayıran, Gözler Önüne Seren ve Uyandıran Logos

İncelememizin odak noktasını oluşturan λόγος (logos) sözcüğünün fragmanda, üzerinde daha çok durulduğunu düşündüğümüz ve savladığımız anlamları, "akıl, us, zeka, sağduyu, akliselim, düşünce ve açıklama"dır (Çelgin, 2018: 470). Bu anlamlar özelinde

¹⁷ ἀποτρόπαιος (apotropaios) "kötülükleri uzaklaştıran; caydıran, caydırıcı; koruyucu, hami" (Çelgin, 2018: 111). ἀποτροπος (apotropos) "kötülükleri uzaklaştıran; koruyucu" (Çelgin, 2018, s. 111).

¹⁸ καθάρσιος (katharsios) "temizleyen, arındıran (Zeus ve Apollon'un epiteti)" (Çelgin, 2018: 395).

logos'u düşündüğümüzde, onun hem teorik düşünceyi karakterize eden θεωρία (theoria)¹⁹ ile iş gören akıl ya da us ile hem de pratik düşünceyi karakterize eden ve πράξις (praxis)²⁰ ile iş gören zeka ile yakından ilgili ve ilişkili olduğunu görürüz. Fragmanda insanlar her şeyin kendisine göre gerçekleştiği *logos*'u işittikleri ve yine her şeyin kendisine göre gerçekleştiği logos tarafından koordine edilen işleri²¹ tecrübe ettikleri halde cahil, acemi gibi davranırlar. Bunun temel sebebi bir önceki başlıkta da bahsetmeye çalıştığımız üzere insanların *logos* karşısındaki körlükleri ya da vizyon eksikliğidir. Herakleitosçu projede gerçekleştirilmesi arzulanan mesele, *logos*'un hem teorik hem de pratik düşünceyi kuşatan bu anlamları ile uyumludur. Fragmanda bahsettiği üzere Herakleitos, insanları ilk olarak her zaman mevcut olan ve her şeyin kendisine göre gerçekleştiği *logos*'u, onun hakkında ve onun üzerine derin düşünmek suretiyle kavrayıp ikna etmeye ardından da onları uykudan uyanarak ona uygun bir hayat yaşamaya çağırılmaktadır. Bunu yapma sürecinde insana düşen temel görev ise mümkün olduğunca çok çaba göstererek her şeyin kendisine göre gerçekleştiği *logos*'u anlamaya çalışmaktır. Üzerinde derince düşünülmesi gereken şey ise Herakleitos'un sözleridir; insan bu sözler üzerinde ne kadar uzun süre düşünürse, aktardıkları düşüncenin bütünlüğü, karmaşıklığı ve derinliği o kadar netleşir (Kahn, 2004: 95). Bundan dolayı Herakleitos fragmanın devamında her şeyi doğasına göre ayırıp ne durumda olduğunu gözler önüne serdiği beyanında bulunur.²²

Herakleitos, sözlükte bir kişi ya da şeyin büyümesi sonucu aldığı doğal biçim ya da yapı, doğa, dış biçim, görünüm, doğanın düzenli işleyen düzeni, yaratıcı bir güç olarak doğa, temel madde, yaratılış gibi pek çok anlama gelen φύσις (phusis) sözcüğünü kullanarak, her şeyi φύσις (phusis)'e göre birbirinden ayırıp, parçalara bölerek açıkladığını başka bir deyişle her şeyin doğasını gözler önüne serdiğini belirtir (Liddell, Scott, 1996: 4189-4190). Burada, adeta her şeyin hakikatini kendinde barındıran ve sözleriyle o hakikati dışı vuran bir peygamber havasına bürünen Herakleitos, tüm varlıkları kapsayan doğa hakkında; ayırmak, bölmek, parçalara ayırmak²³ gibi anlamlara gelen διαίρεων (diaireon) fiilini kullanır ve adeta bir δαίμον²⁴ (daimon) edası ile kendisini bu fiilin doğa üzerindeki uygulayıcı faili yapar: ὁ κοίων ἐγὼ διηγέομαι κατὰ φύσιν...” [(hokoion ego dingemai kata phusin), (her şeyi doğasına göre birbirinden ayırıyorum)] ifadesi ile bunu ortaya koyan filozof, cümlelerin devamında buradaki beyanını devam ettirir. Doğaya dair kullandığı διαίρεων (diaireon) fiilini cümlelerin devamında da kullanmayı sürdüren Herakleitos, cümle içindeki söz dizimi sırasınca, her bir şeyin ne durumda olduğunu gözler

¹⁹ θεωρία, θεωρικός (theoria, theorikos); “seyir, seyretme, izleme, - theoria ile ilgili” (Çelgin, 2018: 373).

²⁰ πράξις (praxis); “iş, eylem; tamamlanma, bitme, sonuçlanma; girişim, teşebbüs” (Çelgin, 2018: 645).

²¹ ...onlar bu türden sözleri ve işleri denemiş olsalar da, onun acemisi gibidirler..

²² ...öyle ki ben her bir şeyi doğasına göre birbirinden ayırarak ve ne durumda olduğunu belirterek gözler önüne seriyorum (Herakleitos, 2019: 131. DK1)

²³ (Çelgin, 2018: 179).

²⁴ Daimon sözcüğünün bütün formları tanrısal olan ile ilişkilidir: δαίμονάω (daimonao); “bir tanrının etkisinde olmak; aklını yitirmek, delirmek; altüst olmak, yerle bir olmak” (Çelgin, 2018: 163). δαίμονικός (daimonikos); “tanrı tarafından gönderilen, tanrıdan gelen” (Çelgin, 2018: 163). δαίμόνιος (daimonios); “tanrıdan gelen, tanrı tarafından gönderilen, tanrısal, ilahi; olağanüstü, fevkalade” (Çelgin, 2018: 163). δαίμονίως (daimonios); “tanrısal bir şekilde, olağanüstü bir şekilde” (Çelgin, 2018: 163).

önüne serdiğinden bahseder. Burada, birbirine denk ya da karşıt her bir şey olarak çevirebileceğimiz ἑκαστον (hekaston) sözcüğünün kullanılması çarpıcıdır (Liddell, Scott, 1996: 1213). Şöyle ki her şeyden bahsederken önceki cümlede πάντων (panton) sözcüğünü kullanan Herakleitos, burada özellikle ἑκαστον (hekaston) yani her bir şey sözcüğünü kullanır. Bu sözcüğü, göstermek, işaret etmek, gözler önüne sermek türünden çeşitli anlamlara gelen φράζων (phrazon) fiiliyle birlikte kullanan filozof, var olan her bir şeyin ne durumda olduğunu, onları bölüp parçalayıp doğalarına göre birbirlerinden ayırt ederek ne durumda olduklarını gözler önüne serdiğini söyler (Liddell, Scott, 1996: 4167): “διαίρέων ἑκαστον καὶ φράζων ὅπως ἔχει.” [(diaireon hekaston kai phrazon hokos ekhei), (her bir şeyi birbirinden ayırt ederek ne durumda olduğunu gözler önüne seriyorum)] cümlesi ile filozof dünyanın genel bir açıklamasını sunabileceği ve bunu, her şeyin temel doğasını karakterize eden şeyi açıklayarak yaptığını duyurmaktadır (Barnes, 1982: 44). Burada, kendisini sözün yahut kendisinin sözlerinde vücut bulan *logos*'un yegane taşıyıcısı olarak gören konuşmacıyla, dünyadaki her şey onunla uyumlu bir düzen içinde olmasına karşın, bu sözü anlayamayan diğer bütün insanlar arasındaki keskin karşıtlıkta, peygamberlere özgü havayı bir kez daha teşhis etmekteyiz (Jeager, 2011: 158). Gerek üslup gerekse de birbirleriyle ilişkilendirilen sözcüklerin cümle içindeki pozisyonlarından bunu anlamaktayız. Var olan her şeyin genel toplamı olan doğayı bölüp parçalayıp ayıran ve ne durumda olduğunu belirterek gözler önüne seren ve böylece onun bütün hakikatlerine eren bir insan olmanın gururu, Herakleitos'un sözlerine yansır. Bu bağlamda Herakleitos'un *logos*'u yalnızca onun sözünden ibaret değildir; o söylemde kendini gösterdiği şekliyle dünyanın ebedi yapısıdır (Kahn, 2004: 94). Böylesine görkemli bir yapının en derin hakikatlerini ifşa etmekten, *daimon*'lara özgü mağrur bir tutumun doğması da bundan dolayı kaçınılmazdır. Herakleitos'un, evrenin en derin hakikatlerine ermiş izlenimi veren bu mağrur tutumu, *logos*'un, doğru bir şekilde düşünüldüğünde veya sezildiğinde anlaşılabilir ve hatta öğretilerilecek bir şey olduğunu da göstermektedir ki filozofun gururu da bundan kaynaklanır (Çevik, 2020: xxiii).

Logos'un, Herakleitos'un bize bahsettiği haliyle anlaşılmasının yolu, onun hem doğru bir şekilde düşünülmesi hem de bu düşünceyle birlikte sezilmeye çalışılmasıdır. *Logos*'un doğru bir şekilde düşünülmesinden kasıt, Herakleitos'un sözlerinde, ondan bize bahsettiği haliyle onun üzerine derin düşünmektir. Çünkü Herakleitos'un sözleri, *logos*'un onun zihninde anlaşılmaya uygun hale gelmiş tezahürleridir. *Logos* onun sözlerinde ses ve harfler olarak tezahür etmiş ve evrenin en derin hakikatlerini bu yolla insanlara söylemekte, göstermekte ve işaret etmektedir. Herakleitos'un sözlerinin kastettiği ya da işaret ettiği yapı, dünyanın kendisinin yapısıdır onun dünya hakkındaki düşüncesinin ya da sözlerinin yoğun yapısı değildir (Kahn, 2004: 98). Başka bir deyişle Herakleitos'un sözleri evrendeki tüm varlıkları derin bir şekilde tefekkür ederek bu tefekkürden edinilen ilham yoluyla her şeyin kendisine göre gerçekleştiği *logos*'u kavramak suretiyle sarfedilmiş sözler değildir. Onun sözleri, doğrudan doğruya *logos*'un kendisinden ibaret olmakla, evrenin en derin hakikatlerinin kendisine göre gerçekleştiği kozmik aklın kendisi olan *logos*'un insan ses ve harflerine dönüşüp Herakleitos'un sözleri şeklinde tezahür etmesidir. İnsana düşen temel görev ise bu sözleri sadece anlamak yahut onların mahiyetini kavramakla kalmayıp o sözlerin ifşa ettiği hakikatleri, sözlerin mahiyetini

kavramadan doğan epistemolojik bast yoluyla sezme ve böylelikle temaşa etmeye çalışmaktır. Böylelikle Herakleitos hem filozoflar hem de peygamber ya da *daimon*'lardan ayrılarak kendi yarı felsefi yarı *daimonik* karakterdeki pozisyonunu inşa eder. O bir yönüyle filozof bir yönüyle peygamber yahut kâhindir çünkü onun hem insanı, toplumu ve varlıkların genel toplamı olan evreni anlamaya ve çözümlemeye yönelik rasyonel bir öğretisi vardır hem de bu öğretinin sunulmuş biçimi ve üslubu adeta bir peygamber yahut kâhinin ya da bir *daimon*'un edasında sunulur.

Bazen oldukça karanlık ve anlaşılmasız görünen ve en rütbeli uzmanların dahi içinden çıkamadığı sözcükler kullanan bazen de o kadar parlak ve açık bir şekilde yazdığını, en kalın kafalı insan bile onu kolayca anlayarak ve ruhunun yükseldiğini hissettiği, kısa deyişi ve ağır serimi eşsiz ve kimi zaman görkemli olan Herakleitos, söylediklerinin yalnızca anlaşılmasını değil aynı zamanda hayata aktarılmasını da ister (Laertios, 2015: 419). Onun bu hem θεωρία (theoria) hem de πράξις (praxis)'i kuşatan tutumu, bir öğretmen ya da araştırmacının değil, insanları uykusundan uyandırmayı amaçlayan bir peygamberin dilidir (Jeager, 2011: 158). Bundan dolayı fragmanın son cümlesinde insanları *logos* karşısındaki cehalet, acemilik ya da körlüklerinden dolayı bir kez daha eleştirir ve onların *logos* karşısındaki durumlarını tıpkı uykuda iken ki durumlarına benzettir.²⁵ Fragmanın bu son cümlesinde Herakleitos ilkin insanların uyanırken yaptıkları şeylere karşı kayıtsızlıklarını ve yaptıkları şeyleri göz ardı ettiklerine değinir: τοὺς δὲ ἄλλους ἀνθρώπους λανθάνει ὁκόσα ἐγερθέντες [(tous de allous anthropous lanthanei hokosa egerthentes), (başka insanlar da uyanırken yaptıkları şeyi göz ardı ediyorlar)] ifadesi ve devamındaki ποιοῦσιν ὁκώσπερ ὁκόσα εὔδοντες ἐπιλανθάνονται [(poiosin hokosper hokosa oydontes epilanthanontai), (tıpkı uyurken unuttukları gibi)] ifadesi, fragmanın son cümlesini oluşturur. Burada dikkat edilmesi gereken temel husus insanların *logos* karşısında tıpkı uykudaymış gibi davrandıklarına yönelik eleştiridir. Önceki cümlelerde de ortaya koyduğumuz üzere Herakleitos insanların *logos* karşısındaki körlükleri ve vizyonsuzluklarından burada da hayıflanmaya devam eder. Göz ardı etmek, fark edilmemek, farkında olmamak gibi anlamlara gelen λανθάνει (lanthanei) fiili, kendini uyandır, uyanık gibi anlamlara gelen ἐγερθέντες (egerthentes) ve bunlarda, uykuda olmak, uyumak gibi anlamlara gelen εὔδοντες (oydontes) ve unutmak, unutmak için sebep aramak gibi anlamlara gelen ἐπιλανθάνονται (epilanthanontai)²⁶ ile birleşerek, insanların uyanırken yaptıkları iş ve eylemlerde *logos*'un hiç farkında olmadıkları vurgulanır. Öyle ki insanlar uyanık ve tüm duyargaları açık bir şekilde iş ve eylemlerde bulunurken dahi tıpkı uykudaymışçasına *logos*'a karşı duyarsız ve kaba tabirle kördürler.

Herakleitos'un bütün insanlara yönelttiği suçlamanın ana fikri aynıdır; onlar hem kendi doğalarının hem de çevrelerindeki her şeyin derin anlamına karşı kördürler (Guthrie, 2011: 422). Onların bu körlüklerinin sorumlusu ise kendilerinden başkası değildir. Bu durumda onlara düşen temel görev, her şeye içkin olup düşünceyle aranan ve içgörülle kavranabilen tek bir gerçeğin içinde bulunan ve bu gerçek ile bir ve aynı şey olan *logos*'u

²⁵ Tıpkı uyurken unuttukları gibi, başka insanlar da uyanırken yaptıkları şeyi göz ardı ediyorlar (Herakleitos, 2019: 131. DK1)."

²⁶ Liddell, Scott, 1996, sırasıyla; (1) ἐγερθέντες, (1150), (2) ἐπιλανθάνονται, (1513), (3) εὔδοντες, (1649), (4) λανθάνει, (2313).

kavrayacak içgörüye sahip olarak onu dış doğada da görebilmek; ancak yalnızca bilgi yığarak değil aynı zamanda kişinin kendi içinde de bulunan bu gerçeği, bilginin yanında içgörü ve sezgiyle de kavrayabilmektir (Guthrie, 2011: 426). Bu kavrayış ve vizyon edimini de Herakleitos'un sözlerine kulak vermekle mümkündür. Çünkü Herakleitos *logos*'u kavramış tek ya da neredeyse tek kişi olduğunu iddia eder; ama bu durum diğerlerinin suçudur çünkü hakikat herkesin göreceği biçimde ortadadır (Guthrie, 2011: 433). Bu ortada olan hakikati görebilmenin, kavrayabilmenin ve tecrübe edebilmenin yolu da onu gören, kavrayan ve tecrübe eden Herakleitos'un sözlerine kulak vermekle mümkündür. Ancak ona kulak vermek tek başına yeterli değildir çünkü Herakleitos sadece bunun için özel bir çaba harcayanların ve sadece gerçekten anlamak isteyenlerin kendisini anlamalarını istemektedir. Bundan dolayı Herakleitos'un dili onu esinlenmişlerin yanına yerleştirir nitekim o, arif olmayanlar anlamasın diye simgelerle konuşan ozan, yalvaç ve gizem dini öğretmenlerindedir (Guthrie, 2011, s. 422). Böylelikle diyebiliriz ki onun, tamamen özgün üslubu ve bu üsluptan doğan anlam katmanları onu sadece bir filozof yapmakla kalmaz aynı zamanda konuşan bir kâhin ya da peygamber de yapar. Çünkü o adeta Vahiy almış gibi konuşur bu yüzden üslubu için 'kâhince' ve 'peygambervari' sıfatları hiçte metafor değildir (Guthrie, 2011, ss. 420-421). Bundan dolayı Herakleitos için daha önce hiçbir insanın görmediği bir hakikati gören, ancak kendisi bu hakikatin yalnızca bir aracı olan bir kâhin ya da peygamber filozof diyebiliriz ki bu unvan Herakleitos söz konusu olduğunda hiçte abartı olmaz (Guthrie, 2011, s. 421).

Sonuç

Bir çalışmada, her ne kadar araştırma hattı doğru bir şekilde tayin edilmiş olsa da araştırmanın merkezlendiği isim Herakleitos olduğunda meselenin renginin, araştırmada baskın olan renklere ziyade kişinin araştırmaya baktığı gözlerin gördüğü renklere bürünmesi kaçınılmazdır. Bu durum, bir meseleye yaklaşım tarzımızı zihinlerimizin içinde yetiştirdiği kolektif temsillerden bağımsız bir şekilde olamayacağı görüşüyle birleştiğinde daha da çetrefilli bir hal alır. Aşık olan şudur ki bizler sadece bulunduğumuz yerden görünenleri görebilen belirli bir perspektife sahip tarihsel varlıklarız (Kahn, 2004, s. 87). Zihinlerimiz belirli tarihsel ve kolektif temsiller içinde şekillendiği ve bu temsiller ile birlikte dünyaya açıldığı için belirli bir perspektife sahip varlıklarız ve sadece bu belirli perspektiften görebiliriz. Bundan dolayı milattan önce beşinci yüzyılda yaşamış bir filozofun düşüncesini, onun bize anlatmaya ve dahası -özellikle Herakleitos söz konusu olduğunda- hissettirmeye çalıştığı şekilde kavramaya ve tecrübe etmeye çalışmak, ancak zihinlerimizin içinde bulunduğu kolektif temsiller ve tarihsel paradigma izin verdiği ölçüde mümkündür. Bu girişimde de en yüksek düzeyde başarılı olmanın yolu, zamanın kahredici etkisinin yok ettiklerini yok olmaktan ilahi bir şekilde koruyan dil üzerinde odaklanmaktan geçmektedir. Bundan dolayı Herakleitos'tan bize kalan yazıları, doğru bir şekilde kavramanın en makul yolu onun sözcüklerini ve cümlelerini düzgün bir incelemeden geçirmektir. Ancak bu şekilde onu doğru bir şekilde anlayabiliriz.

Herakleitos'tan bize kalanlardan olan ve bu çalışmada incelediğimiz DK1 numaralı fragmanda da bu incelemeyi yapmaya çalıştık. İncelememizde fragmanı üç farklı başlıkta

ele aldık ve her birinde şu sonuçlara ulaştık: İlk olarak Herakleitos'un her zaman mevcut ve var olan *logos*'tan bahsetmesinden hareketle bu *logos*'un hakikatin ve şeylerin doğasını karakterize eden en temel unsur olduğuna ancak insanların vizyonsuzlukları ve kâhince bir tabirle bu vizyonsuzluklarından doğan körlüklerinden dolayı ona karşı kayıtsız kaldıklarına değindik. Açılış cümlesinde, bütün olup bitenlerin seyrini belirlediğini söylediği *logos*'un doğru olduğunu ya da gerçekten var olduğunu ağırbaşlı bir tonda ortaya koyan Herakleitos yine bir o kadar ağırbaşlı ancak biraz da sitemkar bir şekilde insanların bu her zaman var olan *logos*'a olan kayıtsızlıklarını ifade eder (Guthrie, 2011, s. 426). Onun, *logos*'un ontolojisine yaptığı son derece esaslı bir vurgu ile başlayan bu açılış cümlesi ve insanların ontolojik açıdan bu denli yüce bir gerçekliğin karşısındaki vizyonsuzluklarını vurgulamasının kâhin ya da peygamberlere özgü bir üslup olduğuna değindik. Gerçekten de bu açılış cümlesinde filozofluğunun yanı sıra Herakleitos, adeta ötelere edindiği bilgileri aktaran bir kâhin ya da peygambervari bir üslupla konuşmaktadır.

Çalışmanın ikinci başlığında ise açılış cümlesinin devamını incelemeye aldık. Burada Herakleitos'un kullandığı temel ifade, her şeyin *logos*'a göre gerçekleştiği ifadesi iken insanların sözlerinde ve işlerinde sürekli *logos*'la haşır neşir olmalarına rağmen onun varlığına dair cahil ya da acemi gibi davrandıklarından bahsetmesidir. Buna göre Herakleitos açısından *logos*, her şeyin kendisine göre meydana geldiği en temel rasyonel prensip yahut kozmik-kurucu ilkedir. Sürekli her yerde ve her şeyde etkin ve faal olan bu prensip varlıkların kendisine göre meydana geldiği ve varlıklarını sürdürdüğü düzenliliğin temel kurucu ve rasyonel aktörüdür. Hal böyle iken ve insanlarda sürekli onunla haşır neşir olmakta ve onu her söz ve işte defalarca tecrübe etmekte iken ona karşı cahil ve acemi davranmaya devam etmektedir. Çünkü onu görebilecek, kavrayabilecek ve tecrübe edebilecek vizyondan yoksundurlar ve ona karşı körlüklerinden dolayı cahil veya acemi gibi davranmaktadırlar. Herakleitos fragmanın bu kısmında, fragmanlarının pek çoğunda yaptığı üzere insanlara kızmakta ve sitem etmektedir. Kızdığı ve sitem ettiği şey ise onların *logos* karşısındaki eylemsizlikleri ve bu eylemsizlikten doğan vizyonsuzlukları ve bundan da doğan körlükleridir. Bu kısımda Herakleitos, her şeyin *logos*'a göre gerçekleştiğinin yanı sıra ayrıca kendisinin de her şeyi doğasına göre ayırıp tek tek gözler önüne serdiğinden bahseder. Var olan her şeyin gerçekliğini ve hakikatini gözler önüne serdiğini ilan ve iddia etmek ise Herakleitos'un, kendisinden başka hemen hiç kimsenin sırrına vakıf olmadığı gerçekliklere sahip olduğu iddiasını barındırır. Herakleitos açısından *logos*, kendisinin sözlerinde tezahür eden, kendisinin sözlerinde ses ve harflere bürünerek gerçekliğin yapısını tüm yönleriyle ortaya koymuştur bundan dolayı filozof aslında *logos*'un elçiliğini yapmaktadır. Fragmanın bu kısmında gerek bu iddiasının radikalliği gerekse de kullandığı üslup yine bir önceki parçada olduğu üzere kâhin veya peygamberlere özgü bir üsluptur. Çünkü her zaman ve gerçekte var olan *logos*'un bir kez daha her şeyin kendisine göre gerçekleştiği asıl gerçeklik olduğu vurgulanmak suretiyle filozof bu gerçekliği tüm yönleriyle kendisinin kavradığını ve gözler önüne serdiğini söyleyerek insanların bu gerçeklik karşısındaki kayıtsızlıkları eleştirir.

Fragmanın son kısmı olan üçüncü kısımda ise Herakleitos insanların her şeyin kendisine göre gerçekleştiği ve her zaman var olan *logos* karşısında tıpkı uyku durumunda oldukları üzere tüm alıcıları kapalı bir şekilde olduklarından bahseder. Burada yapılan benzetme tam da kâhin ya da peygamberlere özgü bir üslubu çağrıştırır. Çünkü benzetmeye söz konusu olan insanlar hakikatin apaçıklığı karşısında adeta uykuda olan insanların etrafta olup bitenlere karşı duyarsızlık halleriyle eş tutulur. Bu benzetmeyi bir önceki cümlede Herakleitos'un her şeyi doğasına göre ayırıp gözler önüne serdiği iddiasıyla birlikte düşündüğümüzde filozofun üstlendiği görevi açığa çıkar ki bu da apaçık gözler önünde olan gerçeklik karşısında uykuda olan insanları bu vizyonsuzluk halinden uyandırmaktır. Böylesi bir görev de Herakleitos'u hem bir filozof hem de bir kâhin ya da peygamber yapar: Herakleitos bir filozoftur çünkü onun *logos* terimine yüklediği temel anlamlar olan akıl, us, söz, rasyonel ilke gibi anlamlar ve bu anlamlar etrafında merkezlendiği bilgelik öğretisi tamamen Herakleitos'un kendisine özgüdür. Herakleitos filozof olduğu kadar aynı zamanda bir kâhin ya da peygamberdir çünkü gerek kullandığı üslup, gerek temel iddiası olan her şeyin kendisine göre meydana geldiğini söylediği temel gerçeklik ve hakikat olan *logos*'u kavrayan ve bu gerçekliğin nüfuz ettiği her şeyi doğasına göre ayırıp gözler önüne serdiği iddiası, gerekse de insanları gerçek ve hakikat karşısındaki uykularından ya da vizyonsuzlukları ve körlüklerinden uyandırma görevini üstlenmesi onu kâhinlerin veya peygamberlerin arasına yerleştirir. Çalışmada bahsettiğimiz üzere filozofun gururu da bundandır. Onun, evrenin en derin hakikatlerine ermiş izlenimi yaratan gururu, büyük bir kendine güvenle doludur çünkü Herakleitos kendi sözlerinde vücut bulmuş *logos*'a kulak verenlere bu en derin hakikatlere ermeyi ve böylelikle de bilgeliği vadetmektedir.

KAYNAKÇA

Barnes, J. (1982). *The Presocratic Philosophers*. (1st ed.). Routledge.

Cornford, F., M. (1952). *Principium Sapientiae the Origins of Greek Philosophical Thought*. Cambridge: Cambridge University Press,.

Çelgin, G. (2018). *Eski Yunanca Türkçe Sözlük*, Alfa Basım Yayın Dağıtım, İstanbul.

Çevik, C. (2020) Sunuş, Herakleitos içinde, *Fragmanlar*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Eco, U., Fedriga, R. (2021). *Felsefe Tarihi 1: Antik Yunan*. (Çev. Leyla Tonguç Basmacı). İstanbul: Alfa Yayınları.

Eliade, M. (2020). *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 1: Taş Devrinden Eleusis Mysterialarına*. (Çev. Ali Berktaş). İstanbul: Alfa Yayınları.

Gökberk, M. (2010). *Felsefe Tarihi*. Remzi Kitabevi, İstanbul.

- Guthrie, W., K., C. (2011). *Sokrates Öncesi İlk Filozoflar ve Pythagorasçılar*. (Çev. Ergün Akça). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Hadot, P. (2012). *Ruhani Alıştırmalar ve Antik Felsefe*. (Çev. Kübra Gürkan). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Herakleitos. (2005). *Fragmanlar*. (Çev. Cengiz Çakmak), İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Herakleitos. (2020). *Fragmanlar*. (Çev. C. Cengiz Çevik), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Herakleitos. (2019). *Fragmanlar*. (Çev. Güvenç Şar, Erdal Yıldız), İstanbul: Dergah Yayınları.
- Herakleitos. (2016). *Fragmanlar*. (Çev. Arzu Akgün). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Jeager, W. (2011). *İlk Yunan Filozoflarında Tanrı Düşüncesi*. (Çev. Güneş Ayas). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Johnstone, M., A. (2014). "On 'Logos' in Heraclitus". *Oxford Studies in Ancient Philosophy*, vol. 47., pp. 1-29.
- Kahn, Ch. H. (2004). *The Art and Thought of Heraclitus. An Edition of the Fragments with Translation and Commentary*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kranz, W. (2014). *Antik Felsefe Metinler ve Açıklamalar*. (Çev. Suat Y. Baydur). İstanbul: Cinius Sosyal Yayınlar.
- Laertios, D. (2015). *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*. (Yunancadan Çev. Candan Şentuna). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, Kazım Taşkent Klasik Yapıtlar Dizisi.
- Liddell, H., G. Scott. R. (1996). *A Greek-English Lexicon*. Revised And Augmented Throughout By Sir Henry Stuart Jones With The Assistance Of Roderick Mckenzie And With The Cooperation Of Many Scholars. Oxford: Clarendon Press.
- Plato. (1903). *Platonis Opera*, ed. John Burnet. Oxford: Oxford University Press.
- Platon. (2022). *Timaios, Doğa Üzerine*. (Çev. Özgüç Orhan). Ankara: Fol Yayıncılık.
- Rankin, D. (1995). "Heraclitus: Fragment B 1 D.-K. Revisited." *Hermes*, vol. 123., no. 3., pp. 369-73.
- Rıfat, S. (1998). *Herakleitos, Bir Kapalı Söz Ustasıyla Buluşma Denemesi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Sassi, M., M. (2021). Herakleitos ve Empedokles, Umberto Eco içinde, *Felsefe Tarihi 1*, (s. 58-66), İstanbul: Alfa Yayınları.

Solomon, R.C., Higgins, K.M. (2013). *Felsefenin Kısa Tarihi*. (Çev. Mustafa Topal). İstanbul: İletişim Yayınları.

Skirberg, G., Gilje, N. (2014). *Antik Yunan'dan Modern Dönem'e Felsefe Tarihi*. (Çev. Emrah Akbaş, Şule Mutlu). İstanbul: Kesit Yayınları.